

A szlovákiai ortodox egyház a második világháború után

Stanislav Konečný

Az utóbbi években mind Szlovákiában, mind Magyarországon tanúi vagyunk annak, hogy a modernkori egyháztörténelem kérdései tudományos műhelyek kutatóprogramjaiban, illetve szakmai rendezvényeken főszerephez jutnak. Ez nemcsak jogos, hanem nagyon hasznos is, hiszen olyan területről van szó, ahol a legkülönbözőbb mítoszok nem egyszerűen csak fennmaradtak, hanem gyakorta tudatosan ápolták is őket. A rendszerváltás előtt többé-kevésbé a szlovák történetírás is ignorálta az egyháztörténetet, vagy marxista szempontból úgy értelmezte, hogy az az ateista propaganda vagy a politikai agitáció eszközévé válhasson.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a marxizmust megelőző időszakban is gyakran magyarázták tendenciózusan az egyházak történetét. Az egyházak és vallási közösségek ugyanis elsősorban ideológiai intézmények, amelyek a saját, illetve mások történelmét is prioritásaik prizmáján át látják, eltérő módon értelmezik, és saját nézőpontjukból értékelik az azonos tényeket. Ezért a hivatásos történészek és tudományos műhelyek mindig arra törekedtek, hogy a társadalmi történések e szeletére irányuló vizsgálódásokat legalább egy bizonyos fokig korrigálják és objektívizálják. Másképpen: *az egyházi tekintélyek világnézeti álláspontjait igyekeznek kiváltani a konkrét tényekkel és forráselemzéssel.*

Az egyes egyházak történelmét 1989 után egy ideig saját soraikból érkezett kutatók igyekeztek feltárni, akik a megelőző évtizedekben szinte teljes mértékig hiányoztak. Ez természetesen jelentős felfrissülést, egy sor cikket, memoárt és szakmai publikációt eredményezett, ám ezek nemegyszer újra felszínre hozták a régi és új mítoszokat és a szubjektív értékelést. Ezen okokból kifolyólag az egyházak és az egyházpolitika fejlődése törvényszerűen vált a történelmi alap- és összehasonlító kutatások fontos tárgyává. A szlovákiai ortodox egyház 1945 utáni fejlődése több okból is fontos része e kutatásoknak.

Ha egy történelmi jelenséget egy konkrét időszakban kívánunk elemezni, az első lépés a kiindulási helyzet, valamint a vizsgált korszak végén jellemző állapot összehasonlítása. Csak ezután következhet a fejlődés vagy hanyatlás, illetve a legfontosabb változások okainak keresése. A szlovákiai ortodox egyház esetében előre kellene bocsátanunk, hogy a második világháború vége felé az ortodoxok a keleti keresztény hívek (a görögkeletiek és görög katolikusok együttesen – a szerk.) 0,43%-át tették ki, még 2001-ben a számuk elérte az ötvenezret, arányuk a keleti rítusú hívek körében 18,6%-ra nőtt. Ez annak kutatására ösztönözhet bennünket, hogy a szekularizáció fél évszázada alatt miért emelkedett az egyház tagjainak száma több mint hétszeresére, a keleti keresztények közti arányuk pedig a több mint negyvenháromszorosára.

A helyzetet tovább bonyolítja az a tény, hogy 1950-ben az ortodox egyház 255 egyházkerületben 277 000 hívet tartott nyilván, azaz ők tették ki a bizánci rítusú keresztények 100%-át, ám 1968-ban már csak mintegy 90 000 hívük volt 96 egyházközségben, miáltal arányuk 30%-ra csökkent. Szinte adja magát a logikus következtetés: a szlovákiai ortodox

egyház fejlődése nem egyenesen felfelé ívelő, ahogyan ez első pillantásra tűnhetne, hanem egy meglehetősen nagy amplitúdójú szinuszgörbével írható le. A jelenség ilyen fejlődése nem magyarázható kizárólag immanens, azaz az egyházon belüli okokkal, hanem csak külső, nem vallási, azaz lényegében egyházon kívüli okok hatásával.

Már a szlovák viszonyok átlagos ismerője is könnyen következtethet arra, hogy az ortodox egyház elmúlt hatvan évének ennyire jelentősen ingadozó jellemzőinek hátterében a második világháború eredményei keresendők, beleértve a szovjet blokk létrejöttét, a görög katolikus egyház egyszeri, erőszakos és lényegében csak kevésbé sikeres beolvasztását, a kommunista rezsim demokratizálására irányuló, hasonlóan sikertelen és lényegében befejezetlen kísérletet, végezetül pedig a totalitárius rendszer 1989 utáni bukását. E mérföldkövek mentén oszthatjuk fel öt korszakra a szlovákiai ortodoxia fejlődését a megalapozás (1945–1949), a konjunktúra (1950–1954), a stagnálás (1955–1964), a krízis (1965–1989), valamint az újjászületés (1990 után) időszakára.

Csehszlovákia létrejötte után nem voltak erős pozíciói az ortodox egyháznak Kelet-Szlovákiában. Míg Galiciában és Kárpátalján bizonyos értelemben mégiscsak fennmaradt egyfajta kontinuitás a középkorral, Szlovákiában nem volt különösebb visszhangja az ortodox hagyományoknak. A két háború között ugyan az orosz és ukrán emigránsoknak, illetve néhány Amerikából hazatérőnek köszönhetően terjedt valamelyest az ortodox hit, ám 1930-ban 20 településen csak 9073 személy vallotta magát ortodoxnak.¹ Az aktív orosz ortodox misszió, amely Ladomérvágásán (Ladomírová) egy nyomdával ellátott kolostorban működött, és a két háború között, illetve az önálló szlovák állam idején is tevékenykedett, nem gyakorolt jelentős vagy kiterjedt hatást Északkelet-Szlovákia lakosságára.² Ezért a második világháború végén az ország keleti részén csak tíz egyházközség tagjai vallották magukat az ortodox egyházhoz tartozónak. Az összehasonlítás kedvéért álljon itt, hogy ugyanebben az időben 222 görög katolikus parókia működött Szlovákiában.³

A második világháborút követően azonban jelentősen megváltozott az ortodox egyház helyzete. Erősödött a befolyása és növekedtek ambíciói, függetlenül a hagyománytól vagy a papok és hívők számától. 1945 után ugyanis az ortodox egyház először a Szovjetunióban, majd szatellit-államaiban, sőt nyugaton is Sztálin hatalmi politikájának eszközévé vált. Ez a politika elsősorban az újjólag megszerzett területekre, illetve az alakuló szovjet blokk országaira igyekezett kiterjeszteni politikai hatalmát, ideológiai pacifikálásukba pedig nemcsak az állami és pártstruktúrákat, hanem részben az ortodox egyházat is bevonta.⁴

A Szovjetunió befolyásának kiterjesztéséhez és megszilárdításához a háború utáni években a szláv eszme is hozzájárult, amelyet célszerűnek tartottak összefüggésbe hozni az ortodoxiát szláv vallásként feltüntető tézissel. A Közép- és Kelet-Európát érintő szovjet

1 GERKA, M.: Pravoslávna cirkev na Slovensku. In: *Odkaz sv. Cyrila a Metoda*, 44. évf. 1998. 6. sz. 20. p.

2 Részletesebben lásd HARBULOVÁ, E.: Pôsobenie Ruskej pravoslávnej cirkvi v zahraničí na území Slovenska v rokoch druhej svetovej vojny. In: BARNOVSKÝ, M.–KODAJOVÁ, D. (eds.): *Koniec druhej svetovej vojny a problémy cirkevnej politiky v nasledujúcom období*. Bratislava, AEP, 2006, 44–56. p.

3 Päť rokov slovenského školstva. Bratislava: Ministerstvo školstva a národnej osvety, 1944. 411–412, 416. p. Pravosláv parókiák működtek Biharón (Becherov), Laborcréven (Krásny Brod), Ladomérvágásán, Lukón (Lukov), Mezőlaborcon (Medzilaborce), Medvedzén (Medvedzie), Rebrényben (Rebrín, ma Zemplínska Široká), Világon (Svetlice), Takcsányban (Stakčín) és Telepovce településen. Újabb pravosláv parókiák jöttek létre Besztercebányán (Banská Bystrica), Kassán (Košice), Eperjesen (Prešov), Poszonyban (Bratislava) és Borón (Borov). Lásd *Свет православия*, 1. évf. 1948. 1–2. sz. 26. p.

4 VOLOKITINA, T.V.: Konfesionálny faktor v geopolitických plánoch Moskvy po druhej svetovej vojne a Ruská pravoslávna cirkev. In: BARNOVSKÝ, M.–KODAJOVÁ, D. (eds.): *Koniec druhej svetovej vojny a problémy cirkevnej politiky v nasledujúcom období*. Bratislava, AEP, 2006, 57–73. p.

politikai szándékok álcázásának eszközévé vált. Mindeközben az Orosz Ortodox Egyház a korabeli ún. békemozgalomban is nagyon aktív volt, ettől szintén a közvélemény szimpátiájának további erősödését várták. Az ortodox egyház protezsálásának ugyanakkor gyengítenie kellett az egyházak és a vallás üldözésével kapcsolatos félelmeket is, amelyek a Szovjetunió és a kommunizmus vonatkozásában joggal léteztek.

Az ortodox egyház eszmei síkon ugyan évekig ellenzékben volt, ám fokozatosan átvette a kommunista terminológiát, értékrendet, sőt részben a hivatalos társadalmi és politikai nézeteket és elképzeléseket is. A nagy honvédő háború idején kifejezetten aktív szerepet vállalt a harcoló seregek és a hátország erkölcsi és anyagi megsegítésében. 1945 februárjában választották meg az új pátriárkát, I. Alexijt (Simanszki), akit természetes módon hatalmába kerített az illúzió, miszerint a szovjet kormány baráti gesztusai, mi több, tényleges támogatása tiszteletben tartják az egyház érdekeit. Az ortodoxia anyagi és politikai megerősítése azonban a Szovjetunió nagyhatalmi terveit szolgálta.

Az orosz ortodox egyház, valamint a szatellit-államok ortodox egyházai meglehetősen megdöglőn hagyták magukat beszorítani ebbe a szerepbe.⁵ A Moszkvai Patriarchátus így rövid idő alatt ellenőrzése alá vonta az ortodox egyházat Bulgáriában, Jugoszláviában, Romániában, Csehszlovákiában, sőt részben a nyugat-európai és amerikai orosz ortodox egyházat is.⁶ Épp a helyi ortodox egyházak segítségével sikerült Sztálinnak felszámolnia az egyesült egyházat Galíciában, Kárpátalján, Erdélyben és Szlovákiában is, ahol részben az ortodoxiát is kompromittálta, mégpedig a társadalom gyorsabb szovjetesítése és szekularizálása érdekében.

Geopolitikai szempontból Csehszlovákia nagyon értékes deviza volt a Szovjetunió számára, ezért megpróbált politikailag a lehető legtöbbet profitálni felszabadító missziójából. Nem elégedett meg a kommunisták támogatásával, az egyházpolitikai lépéseket is a saját hasznára akarta fordítani. Az ortodox egyház „kiterjesztésének és megszilárdításának” taktikáját ugyanakkor csak az első lépésnek szánta abban a stratégiai folyamatban, amely a szatellit-államok katolikusat igyekezett elszakítani Rómától, hogy azután az ún. nemzeti egyházak létrehozásával, mint jól bevált eszközzel, teljesen ellenőrzése alá vonja őket.

E célok megvalósítása azonban nem volt egyszerű. A cseh országrészekben az ortodox egyház lényegében a hívek kétszeres áttérése révén jött létre és ott gyakorlatilag nem létezett eredeti ortodoxia. Ezen túlmenően szinte minden ortodox közösség, ahogyan néhány, a munkácsi-eperjesi eparchiához tartozó ortodox parókia is, a szerb ortodox egyház joghatósága alá tartozott. Ezért mindenképp a moszkvai pátriárka joghatósága alá kellett rendelni a csehszlovákiai ortodox egyházat, ami – tekintettel az összetett háború előtti helyzetre – nem történhetett meg komplikációk nélkül.

Első lépésben felosztották a munkácsi-eperjesi eparchiát, aminek alapjául Kárpátalja Szovjetunióhoz csatolása szolgált. A munkácsi részére Vladimir (Rajič) szerb pátriárka és püspök beleegyezésével 1945. október 25-én kiterjesztették a moszkvai pátriárka joghatóságát. Az ő hatáskörébe bocsátotta régióbeli parókiáit a konstantinápolyi pátriárka prágai érseke, Savvatij (Vrabec) is, aki a dachaui koncentrációs táborból tért vissza. Döntését

5 BARNOVSKÝ, M.: Gréckokatolícka a pravoslávna cirkev na Slovensku v rokoch 1945–1950. In: BARNOVSKÝ, M.–KODAJOVÁ, D. (eds.): Koniec druhej svetovej vojny a problémy cirkevnej politiky v nasledujúcom období. Bratislava, AEP, 2006, 141. p.

6 Az Orosz Ortodox Egyház és a Külföldi Orosz Ortodox Egyház jelentős közeledésére éppen 2007-ben került sor: május 17-én II. Alexij, Moszkva és egész Oroszország pátriárkája, valamint Laurus kelet-amerikai és New York-i metropolita, a Külföldi Orosz Ortodox Egyház vezetője, aláírták a *kánoni közösség-okmányt*. Lásd *Sme*, 15. évf. 2007. március 17., 112. sz. 10. p.

1945. december 1-jén kelt levelében közölte, majd formálisan 1946-ban adta át a parókiákat Nestor püspöknek.⁷

Cseh- és Morvaország, valamint Szlovákia ortodox egyházközségeinek moszkvai joghatóság alá történő szervezése a pátriárka küldöttének, Fotij (Topiro) orlovi érseknek prágai látogatásával kezdődött 1945. október 15-én. Feladata elsősorban ugyan az orosz emigráció ortodox egyházközségeinek Moszkva alá rendelése volt, ám kezdeményeznie kellett joghatóságának kiterjesztését minden csehszlovákiai ortodox hívőre és papra is. Ezért egyáltalán nem meglepő, hogy a cseh ortodoxia olomützi (Olomouc) eparchiai gyűlése Ing. B. L. Čerkesnek, az eparchiai tanács megbízottjának az érseki látogatásról szóló jelentése alapján, illetve a brünni (Brno) J. Kulheim professzor javaslatára 1945. november 8-án 37 szavazattal, két tartózkodás mellett, jóváhagyta a joghatóság megváltoztatását.⁸

Fotij érsek október 21-én fogadta Prágában Sava archimandritát is a ladomérvágási monostorból. Nagyon valószínű, hogy terítékre került néhány szlovákiai parókiái megváltozott joghatósági hovatartozásának kérdése is. Ugyanis éppen Ladomérvágásán kezdeményezte 8 pápa 1945. november 21-én egy kérelem megírását Belgrádba, hozzájárulást kérve a moszkvai joghatóság kiterjesztéséhez a szlovák ortodox egyházkerületekre, miközben Vladimír (Rajič) püspök alig egy nappal korábban erősítette meg egyházmegyéje, illetve a szerb ortodox egyház joghatóságát a munkácsi–eperjesi eparchia ezen részén.

A fenti események és a hivatalos kérelmek alapján az Orosz Ortodox Egyház Szent Szinódusa 1946. január 14-én eleget tett a kinyilvánított kéréseknek. Ennek megfelelően létrehozta a moszkvai pátriárka különálló exarchátusát, amelybe Csehszlovákia minden ortodox parókiája beletartozott, beleértve az orosz emigráns ortodox híveket is. 1946. április 2-án prágai és cseh érseki címmel ruházta fel és exarchává nevezte ki Jelevferij (V. A. Voroncov) volt rosztovi és taganrogi püspököt.⁹ A fenti tényeket közölték Sergij (Korolev) prágai püspökkel és felettesével, a Külföldi Orosz Ortodox Egyház akkor párizsi székhelyű metropolitájával, Evlogijjal. A szlovákiai ortodox parókiák kérdését kánonjogi szempontból a Szerb Ortodox Egyház főpapi szinódusa döntötte el. Gavriil pátriárka helyettese, Joszิป skopjei metropolita 1946. március 6-án kelt, 621/Záp. 3 számú átiratában bejelentette, hogy eleget tesznek a papok 1945. november 21-i kérelmének, valamint az eperjesi eparchia ideiglenes irodaigazgatója, J. Kuzan azon kérésének, hogy az egyházmegyét engedjék el a szerb ortodox egyház kötelékéből, és hozzájárulnak az Orosz Ortodox Egyház joghatóságának kiterjesztéséhez. Az egész folyamat azonban csak 1948. május 2-án zárult le, amikor a Szerb Ortodox Egyház Szent Szinódusa jóváhagyta a cseh ortodox eparchia végleges átadását a Moszkvai Patriarchátusnak.¹⁰

1944-től a szlovákiai ortodox egyház érdekében nagyon aktívnak mutatkozott M. Kančuha, aki kezdetben Metód szerzetespacként, majd igumenként lépett fel. Visszatért a Szovjetunióból és hivatalos megbízás nélkül tevékenykedett már a Szlovák Nemzeti Felkelés idején is Besztercebányán (Banská Bystrica), később Kassán és Pozsonyban (Bratislava) is. Parókiákat alapított, sokat publikált, sőt levelezésben állt a moszkvai pátriárkával, valamint Csehszlovákia és a Szovjetunió egyházi és politikai intézményeivel, mindezt a szlovák nemzeti szervek tudta nélkül. 1945. augusztus 22-én levélben fordult az UNRP-hez [ukrán nemzeti tanács az eperjesi régióban – a ford. megj.] és követelte az ortodox hívek és

7 IVAN, R.: *Obnova pravoslávna na území Slovenska v 20. storočí*. Prešov, Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity, 2007, 84. p.

8 IVAN, R.: *Obnova pravoslávna*, 85–87. p.

9 BARNOVSKÝ, M.: *Gréckokatolícka a pravoslávna cirkev*, 136–137. p.

10 IVAN, R.: *Obnova pravoslávna*, 94–95. p.

papok képviselőinek biztosítását a Szlovák Nemzeti Tanácsban.¹¹ Az ortodox egyház ezen ellentmondásos személyiségének tevékenysége azonban „zsákutcának” bizonyult.

1946. május 19-én érkezett Prágába Jelevferij (B. Voroncov), aki bírta a szovjet vezetés teljes körű bizalmát, hiszen Mandzsúriában egy nagyon kényes diplomáciai küldetésben már sikerrel járt. Hasonló feladattal érkezett Csehszlovákiába is. Elsősorban a szlovákiai ortodoxia megszilárdításával kívánt foglalkozni, ám a keleti járásokban 1946 szeptemberében tett látogatása során megértette, hogy az ottani politikai helyzet és vallási viszonyok nem teszik lehetővé, hogy az ügyben aktívabban és radikálisabb módon járjon el.¹²

Az ortodox egyház legnagyobb propagálója már 1946-tól az UNRP folyóirata, a *Prjávsevsina* (*Пряшевщина*) volt. Ez nem okozott meglepetést, ugyanis kommunista gondolkodású, ukrán orientációjú értelmiségiek kezében volt, akik csak nyerhettek Moszkva minél nagyobb szlovákiai befolyásával. Az újság szerkesztősége minden alkalmat megragadott, hogy a propagandacikkek ne tűnjenek erőszakosnak és alkalmazkodjanak a lap tartalmához és struktúrájához. Ebből a szempontból is lényeges volt Jelevferij érsek 1946 őszi Eperjesen tett látogatása, mely ünnepi alkalmat arra is felhasználták, hogy aláírják a megállapodást annak a teleknek az átadásáról, amelyen felépülhet az eperjesi ortodox hívek leendő temploma.¹³

1947. április 25–26-án Eperjesen tartották az ortodox hívek eparchiai nagygyűlését, mely megalapította az önálló eperjesi ortodox eparchiát, egyszersmind elfogadta az Eperjesi Szlovák Ortodox Eparchia Alkotmányát is. A moszkvai pátriárka a püspök kinevezéséig Jelevferij prágai érseket nevezte ki az egyházmegye gondnokává.¹⁴ Fontos mérföldkő 1949. december 7., amikor Eperjesen megtartották az eparchiai gyűlést, amely megválasztotta az eparchiai tanács, valamint az exarchátusi tanács tagjait. A Csehszlovákiai Ortodox Egyház új Alkotmánya három ortodox eparchiát említ: a prágait, olmützi-brünnit, illetve az eperjesit, ami elengedhetetlen feltétele volt a metropólia létrejöttének.¹⁵ December elején Jelevferij metropolita az állam hozzájárulását kérte ahhoz, hogy Čestmír Kráčmar (*1894) protoierej az olmützi-brünni, Alexander Petrovič Dechterejev (Alexij) archimandrita (*1889) pedig az eperjesi eparchia püspöke lehessen.¹⁶ Az eparchiai tanács és bizottságainak, valamint Alexij püspök megválasztására az ortodox hívek és vendégeik eperjesi gyűlésén került sor 1949. december 30-án.¹⁷

Az ortodox egyház növekvő ambíciói egy állandó oktatási intézmény megalakítását tették szükségessé. 1948. november 14-én létrejött a papi szeminárium Karlovy Varyban. A következő évben Prágába költözött, bár Csehországban egyáltalán nem érezték szükségét az ortodox papi utánpótlás ilyen képzésének. Az ortodoxia legfőbb propagátorává az orosz nyelven megjelenő *Свет православия* c. folyóirat vált.

11 Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov (Eperjesi Állami Levéltár, Eperjesi Kirendeltség ŠAP, s. PO), fond (f.) UNR 1945–1948, jegyzőkönyv nélkül.

12 FEDOR, M.: Z dejín gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950. Košice, Byzant, 1993, 30–34. p. Azonban a szerző feltevései Jelevferij látogatásának valós céljairól nem megalapozottak.

13 *Пряшевщина*, 2. évf. 1946. szeptember 12. 33. sz. 1. p.

14 *Пряшевщина*, 6. évf. 1950. április 20. 16–17. sz. Lásd még: IVAN, R.: Obnova pravoslavia, 97. p.

15 IVAN, R.: Obnova pravoslavia, 96–97. p.

16 Archiv Kanceláře prezidenta republiky v Praze (Köztársasági Elnöki Hivatal Levéltára, Prága A KPR), leltári szám 2021, jegyzőkönyv nélkül. Pravoslávna cirkev – ustanovení eparchálních biskupů. Udělení předchozího státního souhlasu z 9. 12. 1949. 1. p.

17 ŠAP, s. PO, f. KNV–P, Referát pre všeobecné veci vnútorné (általános belső ügyek referatúrája, ref. VVV), cirkevné oddelenie (egyházi osztály, CO), signatúra (jelzet, sign.) cirk/3,1950, kartón (kart.) 7. Hlásenie kultového referenta KNV o voľbe biskupa v Prešove z 5. januára 1950.

A görög katolikus egyház ellen irányuló tevékenységek Jeleverij exarcha 1949-es moszkvai látogatását követően váltak intenzívebbé. Az ortodox hitre való áttérésnek Szlovákiában egyénileg, önkéntes alapon kellett volna végbemennie, ám így az áttérések aránya szinte elhanyagolható volt. Ráadásul az ortodox egyház hagyta, hogy helyette bürokratikus eljáró hivatalok jussanak szerephez, az állambiztonság pedig hírszerzési célokra is fel akarta használni az egyéneket. A későbbiekben ugyan javítottak az eljárásokon, ám tömeges áttérést így sem sikerült elérni. Az egyéni áttérések sikertelensége már 1949 közepén arra ösztönözte a legfelsőbb pártszerveket, hogy elhatározásaikat a saját erejükből, azaz az állami apparátus pravoszlavizálásnak nevezett tömegkampányával valósítsák meg.

Pravoszlavizálás alatt olyan politikai, jogi, adminisztratív és megtorló intézkedések, valamint propaganda- és agitációs tevékenységek összességét értjük, amelyek a görög katolikus egyház és vallás megsemmisítéséhez, illetve az ortodoxiával való pótlásához vezettek. Az egyesült egyház likvidálását és az ortodoxia bevezetését hivatalosan a vatikáni hatás gyöngyítésére irányuló törekvéssel indokolták. Precedensként a korábbi években Nyugat-Ukrajnában, Kárpátalján és Romániában végrehajtott hasonló intézkedések és hatalmi beavatkozások szolgáltak.¹⁸

Végrehajtott szerint politikai jelentősége egy nagy, párton felüli szervezet kialakításában állt, amely segíthet befolyásolni a kelet-szlovákiai helyzetet és fejlődést. Ezzel egyidejűleg az ortodox egyház révén legalább a társadalom egy része kikerülhetett a Vatikán és a szlovák katolikus hierarchia befolyása alól, miáltal megnyerhető lett Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP) politikájának támogatása és a szocializmus építésével összefüggő feladatok elvégzése számára. Az erősen vallásos környezetben nem volt esélyük az ateizmusra építő intézményeknek. Teljesen logikus volt hát a következtetés, hogy a Moszkvának alárendelt ortodox egyház sokkal hasznosabb lehet a kommunisták számára, mint az ateizmus terjesztése.

Bonyolultabb kérdés, hogy a kor mely politikai erői vagy társadalmi csoportjai kezdeményezték a görög katolikusok ortodox hitre való áttérését, bár nyilván többüknek megfelelt. Orosz kutatók a közelmúltban arra vonatkozó információkat találtak, hogy tervéről a köztársasági elnök E. Beneš már 1946. június 17-én beszélt G. G. Karpovval, a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Orosz Ortodox Egyházügyi Tanács elnökével.¹⁹ A köztársasági elnök lépésének legnyomósabb oka valószínűleg azon törekvése volt, hogy megakadályozza a politikai katolicizmus megújulását Szlovákiában, amelyhez korábban szeparatista tendenciák kapcsolódtak. Ezekről ugyanis Beneš elnök szinte betegesen félt.²⁰

A feladat megvalósításáról végleges döntés csak 1948 nyarán született, ráadásul annak formáját és feltételeit is megváltoztatták. A dokumentumot a Nemzeti Front Központi Akcióbizottságának egyházügyi osztálya dolgozta ki és a CSKP KB 1948. augusztus 30-i ülésén hagyták jóvá. Erősen Vatikán-ellenes hangvételű volt, mivel a római katolikus egyház Rómától való elszakadását javasolta azzal, hogy a görög katolikus hívek nem hoznák létre saját „nemzeti egyházukat“, hanem közvetlenül egyesülnének az ortodox egyházzal.²¹

18 A breszti uniót Galíciában 1946-ban szüntették meg, az ungvári uniót Kárpátalján 1949 májusában. A romániai (erdélyi) görög katolikus egyházat 1948 októberében likvidálták.

19 MURAŠKO, G. P.: Osudy gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku po druhej svetovej vojne: Pozícia Moskvy vo svetle materiálov ruských archivov. In: BARNOVSKÝ, M.–KODAJOVÁ, D. (eds.): Koniec druhej svetovej vojny a problémy cirkevnej politiky v nasledujúcom období. Bratislava, AEP, 2006, 120–121. p.

20 BARNOVSKÝ, M.: Gréckokatolícka a pravoslávna cirkev, 140. p.

21 MURAŠKO, G. P.: Osudy gréckokatolíckej cirkvi, 123. p.

A módosított terv szerint az „ortodox akcióra“ 1950 februárjában került volna sor, az ún. egyházi hatok azonban úgy döntöttek, hogy csak 1950. március 1. után kezdődjön, amikor a népszámlálás is zajlott. Februárban azonban intenzívebbé vált a propagandakampány a sajtóban, majd az orosz ortodox egyház Nyikolaj (Borisz Jarusevics) krutyici és kolomejszkiji metropolita vezette delegációja kassai és eperjesi látogatásának idején tetőzött 1950. február 10. és 12. között, melyet összekapcsoltak Alexij püspök felszentelésével.

A görög katolikusok egyesítésének eredeti forgatókönyve két gyűléssel számolt. Az első a kezdeményező szellemű papok soraiból kellett volna megválasztani a szervezőbizottságot, és itt kellett volna elfogadni a papoknak és híveknek szóló felhívást.²² Csak ezután következett volna a második, már szabor jellegű gyűlés, az eparchia hivatalos egyházi gyűlése, amelyet azonban csak a püspök hívhatott össze. A szabornak kellett kimondania az ungvári unió megszüntetését és megszavaznia az ortodox egyházzal való hivatalos egyesülést. A Felsőzúgón (Vyšné Ružbachy) megrendezett görög katolikus lelkészi aktív teljes kudarca után döntöttek a szervezők a koncepció megváltoztatásáról, azaz az átmenet mindkét fázisának egy gyűlésen való lebonyolításáról.

A kezdeményezés bizonyára az Eperjesi kerület funkcionáriusaitól eredt, akik visszariadtak attól, hogy ennyire rövid időn belül két, ennyire összetett rendezvényt szervezzenek. Pontosan tudták, hogy „nagyon vékony jégen táncolnak”, és egyáltalán nem lehetnek biztosak abban, sikerül-e legalább akkora részvételt biztosítaniuk a nagy szaborra, mint a kicsin volt. Ezen kívül valószínű volt, hogy a görög katolikus püspökök, a csehszlovák katolikus püspöki kar, de még a Vatikán sem néznék tétlenül, reakció nélkül az eseményeket. Erre annál inkább számíhattak, mert a szabor összehívása a kánonjog megsértésének minősült, a tömeges áttérés pedig nyilvánvalóan az alkotmányosság keretein kívül esett.²³

Az április 28-i szabor eredményeire egyetlen hivatalos reakció született, Z. Fierlinger 1950. május 27-én kelt átirata, amelyben tudomásul vette az eperjesi gyűlés határozatait és közjogi jelleggel ruházta fel azokat.²⁴ Egyetérthetünk tehát azzal a nézettel, hogy a görög katolikus egyház de jure tovább létezett, bár de facto megszűnt.²⁵ Másrészt az illegitim aktusnak nemcsak személyi, hanem gazdasági következményei is voltak, mivel a görög katolikus egyház és alárendelt szerveinek teljes vagyona az ortodox egyház tulajdonába került.

Z. Fierlinger azonban nemcsak az akció menete, hanem annak eredményei miatt is csalódott volt kissé. Szilin szovjet követnek már 1950. szeptember 14-én azt jelentette, hogy a 259 görög katolikus pap közül csak 100 fogadta el az ortodoxiát, többen közülük csupán nyomás hatására. Az áttéréssel való egyet nem értés miatt 65 papot letartóztattak, 94-et pedig hasonló eljárás várományosának nevezett. A fenti tények hatására elképzelhetőnek tartotta azt is, hogy a volt egyesült egyház tagjai a római katolikus egyházhoz csatlakoznak, ami természetesen nyugtalanította a szovjet felet.²⁶

A tömeges áttérésnek idővel az ortodox egyház köreiből is akadtak ellenzői. Helytálló az érv, amely szerint más mentalitású és eltérő szokásokkal bíró személyek nagy számban történő beáramlása szükségszerűen megváltoztatja az egyház jellegét. A kelet-szlovákiai

22 Slovenský národný archív v Bratislave (Szlovák Nemzeti Levéltár Pozsony, SNA), f. ÚV KSS, kart. 7. Zápis. č. 10 zo zasadnutia Sekretariátu ÚV KSS dňa 30. marca 1950 o 14. hod., 1. p.

23 Lásd BARNOVSKÝ, M.: Gréckokatolícka a pravoslávna cirkev, p. 150–154.

24 ŠAP, s. PO, f. KNP-P, ref. VVV, CO, sign. cirk/3, kart. 6, katalogizačné číslo (katalogizálási szám, k.č.) 306.

25 LETZ, R.: Postavenie gréckokatolíckej cirkvi v Česko-Slovensku v rokoch 1945–1948. In: *Historický časopis*, 44. évf. (1996), 2. sz. 276. p.

26 MURAŠKO, G. P.: Osudy gréckokatolíckej cirkvi, 131. p.

egyesültek befogadásával összefüggő kérdések megoldása elsőbbséget élvezett, vagyis valamelyest háttérbe szorultak a cseh országrészekben élő hívek. Ezért természetesen kizárólag a cseh államigazgatást hibáztatták.²⁷ Igaz ugyan, hogy a politikai szervek döntése nyomán az államigazgatás szervezte a pravoszlavizációt és őt terhelte a felelősség a görög katolikus papokat és híveket ért közvetlen és közvetett erőszakért, ám az akcióval egyetértettek, részt vettek benne és profitáltak belőle az ortodox egyház vezető képviselői is.

A politikai és állami szervek közben arra törekedtek, hogy a *P akcióval* kapcsolatos ügyek vezetését fokozatosan vegye át az ortodox egyház, bár felügyeletük alatt és segítségükkel. Ennek megfelelően kellett volna átalakítani az egyház szerkezetét is. Ezért 1950. július 29-én Nagymihályban (Michalovce) 273 küldött részvételével megtartották a nagymihályi eparchia alakuló gyűlését. Püspökké V. Michalič volt görög katolikus kanonokot választották, aki az Alexander nevet vette fel.²⁸ Az 1950. október 8-án megtartott ünnepélyes püspökszentelés az állami szervek segítségének köszönhetően hívek sokaságának nagy ünnepévé vált, amely a népi tömegek egyetértését volt hivatott demonstrálni az ortodoxiára való áttéréssel. Ugyanez vonatkozik az 1950. április 28-án megtartott szabor [gyűlés] első évfordulójának megünneplésére is, erre Nagycsertészen (Čertižné) került sor 15 000 ember jelenlétében. Felhasználták e célból az ott eltemetett ruszin nemzetébresztők, A. I. Dobrjanský, J. Stavrovský–Popradov és I. I. Chanat emlékét is, akik Oroszországgal és az ortodoxiával szimpatizáltak.²⁹

A görög katolikusok adminisztratív átszólása révén jelentősen felduzzadt az ortodox egyház Csehszlovákiában. 1950 júliusától azután négy eparchiára oszlott: a prágaihoz 36 egyházközség és 55 000 hívő, az olmützi–brünnihez 24 egyházközség és 30 000 hívő, az eperjesihez 160 egyházközség, 665 filia és 173 550 hívő, a nagymihályihoz pedig 95 egyházközség, 362 filia és 103 917 hívő tartozott.³⁰ Az eperjesi eparchiát 7 főesperességre és 36 esperességre osztották, míg az újonnan alakult nagymihályi 3 főesperességből és 16 esperességből állt. 42 település semmilyen formában sem egyesült az ortodox egyházzal és 1968-ig a helyzetük nem is változott.³¹

1950 októberében az ortodox egyházban 135 pap szolgált, közülük 103 ún. egyesült lelkész, 18 ún. ópravoszláv pópa, illetve 14 frissen felszentelt pap volt.³² A tény, hogy a parókusoknak csak 13,3%-a abszolválta a rendes ortodox dogmatikát és ismerte a szertartásokat, jelentősen befolyásolta a lelképásztori tevékenység jellegét és színvonalát. Az ortodox papok 76%-át volt görög katolikus lelkészek alkották, akik közül sokan, néhány méltóságot is beleértve, csak formálisan egyesültek, miközben lélekben, de gyakran kifelé is görög katolikusok maradtak. Az új papok egy gyorsított képzést kaptak, azaz kellő teológiai műveltség, sőt gyakorta mélyebb érdeklődés és erkölcsi tekintély nélkül dolgoztak.³³

27 ALEŠ, P.: Pravoslávna cirkev u nás: Prehľad dejinnej cesty. Prešov, Metropolitná rada Pravoslávnej cirkvi na Slovensku, 1998, 62. p.

28 Учредительное Собрание Михайловской Епархии : Ген. викарий каноник о. Виктор Михалич избран во епископы. In: *Свет православия*, 3. évf. 1950. 8. sz. 120–122. p.

29 KAČUR, I.: Stručný prehľad histórie pravoslávnej cirkvi v bývalom Uhorsku a v Československu. Prešov, Pravoslávna bohoslovecká fakulta v Prešove, 1962, 173. p.

30 HORKAJ, Š.–PRUŽINSKÝ, Š.: Pravoslávna cirkev na Slovensku v 19. a 20. storočí : Ľudia – udalosti – dokumenty. Prešov, Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity, 1998, 165. p.

31 ЩЕРБЕЙ, Н.: Эпархиальное собрание в Пряшеве. In: *Свет православия*, 3. évf. 1950. 8. sz. 117. p.

32 Ugyanott. Vystúpenie L. Holdoša na porade ÚAV SNF v Bratislave 23. 10. 1950.

33 Archív Ministerstva vnútra SR v Levoči (A SZK Belügyminisztériumának Levéltára, Lőcse, A MV SR), f. B 10, inventárna jednotka (leltári egység, i.j.) 14. I. Kačur munkaanyaga 1954-ből: *Prevedeni „P“ akcie pri likvidácii Uniji 28. apríla 1950 r. na Východnom Slovensku*.

A szlovákiai ortodox egyház működését biztosító személyi feltételek kérdése lényegesen összetettebb volt. A cél ugyanis az volt, hogy minden korábbi görög katolikus parókiát és filiát elfoglaljanak. 1950-ben csak 125 pap szolgált az ortodox egyházban, közülük 17 eredetileg is ortodox, 94 volt görög katolikus és 14 újonnan felszentelt lelkész.³⁴ A helyzetet bonyolította az ún. egyesült papokkal szembeni bizalmatlanság, ami végül arra készítette az ortodox egyházat, hogy az állam segítségével felgyorsítsa a papi utánpótlás képzését.

A 112/1950 Zb. számú, 1950. július 26-án kelt kormányrendelet alapján lehetőség nyílt az önálló eperjesi Ortodox Hittudományi Kar (PBF) létrehozására, amely már 1950 őszen megkezdte az oktatást. Az év szeptember 15-ig 140 jelentkezőt vettek nyilvántartásba. A kar akkor hat tanszékből állt. A tanulmányok iránti, deklaráltan nagy érdeklődés ellenére nem sikerült megfelelő számú tehetséges hallgatót találni, bár a 16–35 év között megállapított korhatáron kívül nem volt egyéb feltétel, amely megnehezítette volna az érdeklődők toborzását.

Majd egy évvel az ortodox akció után a Szlovákia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága (SZKP KB) Titkársága tárgyalta az egyházpolitikai kérdésekről, és felmerültek az ortodox egyház problémái is, különös tekintettel a görög katolikusok betagozódása utáni konszolidációjára. Úgy tűnt, a helyzet nem mindenhol egyforma. Az északi járásokban, ahol korábban csak a görög katolikus és az ortodox egyház tevékenykedett és ahol ruszin, illetve ukrán lakosság élt, nyugodtabb volt a helyzet, míg a déli, erős római katolikus közösségekkel rendelkező szlovák járásokban a viszonyok bonyolultabban alakultak.

Az egyházügyi titkárok jelentései szerint az Eperjesi kerület 15 járása közül négyben értékelték nagyon jónak az ortodox egyház helyzetét, nyolcban tartották jónak és három járásban (Eperjes, Ólubló [Stará Lubovňa] és Nagykapos [Veľké Kapušany]) rossznak. A Kassai kerületben Szepsi járásában (Moldava nad Bodvou) befejezettnek tűnt az ortodox akció, hat járásban jónak tartották a helyzetet, további háromban (Kassa, Lőcse [Levoča], Gálszécs [Sečovce]) pedig rossznak. Másrészt viszont a hívek kezdték megszokni a helyzetet, az istentiszteleteket általában ugyanúgy látogatták, mint korábban. Bizonyos mértékig lanyhult a görög katolikus papok ellenállása is, mert február és március folyamán huszonhároman áttértek. Az ortodoxiáért kezdett tevékenykedni néhány kurátor is, és 29 új papot szenteltek fel.³⁵

Az ortodox egyház helyzetének megerősítését szolgálta az autokefalis megszerzése, és a moszkvai pátriárkától való formális függetlenedése 1951 decemberében.³⁶ A csehszlovákiai ortodox egyház önállóságát 1951. december 8-án jelentették be a prágai Szt. Cirill és Metód-templomban az exarchátusi tanács ünnepélyes ülésén. Egyúttal elfogadták a Csehszlovákiai Ortodox Egyház új Alkotmányát és az egyház fejévé választották Jelevferijt.³⁷ Ő ezzel egy időben a prágai eparchia adminisztrátora, és *ex officio* a püspöki szinódus, valamint a metropoliai tanács elnöke volt.

Az autokefalis megszerzését követően választások következtek az ortodox egyház különböző struktúráiba, tehát a kuratori testületekbe és eparchiai tanácsokba is. A plébániák egyházközségük jelöltjeit az eparchiai tanács előtt nevezték meg, amely felülvizsgálat céljából betérjesztette őket a kerületi nemzeti bizottságokhoz [a.m. megyei tanács – a ford. megj.]. A tavasz folyamán így mintegy 1200 kurátort választottak meg, illetve neveztek ki, 25 százalékuk azonban meglehetősen közömbös volt az ortodoxia iránt, 19 százalékuk pedig

34 Uo. Stav k 15. 12. 1950.

35 SNA, f. ÚV KSS, Zasadnutie Sekretariátu ÚV KSS 5. 4. 1951, kart. 17. Správa o niektorých otázkach cirkevnej politiky, 10. p.

36 A KPR, lelt. sz. 2021, sign. 145310/52, irat sz. 123619/51.

37 Részletesebben lásd IVAN, R.: Obnova pravoslavia, 118–124. p.

gyakorlatilag elutasította azt. Ők voltak azok, akik – elsősorban a filiákban és a betöltetlen parókiákon – pap nélküli ájtatosságokat szerveztek és igyekeztek ellenszenvet ébreszteni az ortodoxiával szemben.³⁸ A megválasztottak zöme egyébként is a rendszer odaadó híve volt, a hajdani görög katolikus papok helyenként többüket megnyerték maguknak.³⁹

Az ortodoxia megerősítését célozták a püspöki hivatalokban lezajlott változások is, valamint az esperességeknek a politikai járásokkal összhangban történő területi átszervezése. Sok ortodox pap passzív maradt, mert meggyőződésük volt, hogy az ortodoxia elfogadásával már teljesítették feladatukat. Erről tanúskodott a hitoktatáshoz való viszonyuk is. Az Eperjesi kerület 110 településén csak azért nem folyt hittanoktatás, mert az ortodox papok nem tanúsítottak iránta érdeklődést. Ezért a hívek – még a ruszin és ukrán településekről is – a római katolikus papokhoz fordultak, illetve laikusok (kurátorok) oktattak hittant, gyakran katolikus szellemben.

1953-ban az élet egyéb területeihez hasonlóan az egyházpolitikában is gondok jelentkeztek, s helyenként válságos helyzetekké alakultak. Felszínes elemzések, merev ideológiai korlátok jellemezték a helyzetet, éppen ezért a megoldási szándék is csak részben volt sikeres. Változásokra a CSKP vezetése alatt – az állami szervek rendelkezéseinek segítségével – leggyakrabban adminisztratív személyi ügyekben került sor.

Már korábban is érte kritika a szlovák falvak ortodox lakóinak helyzetét, elsősorban a nagymihályi eparchiában, ahol sem az idős és betegeskedő Alexander püspök, sem az eparchiai tanács nem volt képes úrrá lenni a helyzeten. 1953 februárjában került sor a tőketerebesi (Trebišov) M. Milly püspök-helynök megválasztására és felszentelésére, aki a Metod nevet vette fel. 1953. április 28-án ő lett az eparchia adminisztrátora.⁴⁰

1953. júniusában a Metropóliai Tanács Hivatalának kancellára, Ing. B. L. Čerkes felmérést végzett a szlovák eparchiákban. Elsősorban a hallgatók toborzására, a kiadványok terjesztésére és a püspökök és helynökök látogatásaira összpontosított. A terv nem teljesítését a rossz személyes kapcsolatok, a felelőtlenség, formalizmus, a gyenge szervezettség és a nem megfelelő koordináció következményének minősítették. A feljegyzés megállapította, hogy mindkét püspöknek és eparchiai tanácsnak is feltétlenül szüksége van egy magasabb instancia állandó, operatív irányítására.⁴¹

1953–1954 fordulóján a személyes feszültségek is kiéleződtek az ópravoszláv papok és a volt görög katolikusok csoportjai között. Néhány személyi változásra került sor, melyek kifelé úgy tűntek, hogy a lelkészek munkájában és magánéletében jelentkező némely hiányosság megszüntetését szolgálják. J. Hreha, akit a nagymihályi eparchia főhelynöki posztján A. Macko váltott fel, az egyházi és állami szerveknek több prominens ortodox személyiség bonyolult múltjáról és ellentmondásos jelenéről számolt be.⁴² 1954 júliusában A. Mackót a főhelynöki poszton P. Spišiak váltotta, míg az Eparchiai Tanács Hivatalának igazgatóját, M. Ščerbejt A. Maršalovič.⁴³

38 SNA, f. Slovenský úrad pre veci cirkevne (Szlovák Egyházügyi Hivatal, SÚC), lelt. sz. 76, kart. 104, irat sz. 4642/52–1/2 z 27. 5. 1952.

39 SNA, f. SÚC, lelt. sz. 76, kart. 104. Voľby kurátorov a eparchiálneho zhromaždenia – priebeh z 21. augusta 1952.

40 SNA, f. SÚC, lelt. sz. 161, kart. 275, irat sz. 1805/33–1–3 z 5. 5. 1953. Alexander püspököt saját kérésére 1953. május elsejével, 73 éves korában nyugdíjazták. 1954. november 25-én hunyt el.

41 SNA, f. SÚC, lelt. sz. 161, kart. 275. Správa o zájazde na východné Slovensko zo 6. júla 1953.

42 A MV SR, f. B 10, i. j. 15, kart. 5. Odpis listu J. Hrehu, predsedovi Slovenského úradu pre veci cirkevne o situácii v michalovskej eparchii z 24. 2. 1954.

43 SNA, f. SÚC, lelt. sz. 76, kart. 105. Hlásenie M. Onufera, krajského cirkevneho tajomníka, Státnímu úradu pro včeri cirkevni z 24. júla 1954.

Az állampolgárok felekezeti hovatartozása hivatalos nyilvántartásának megszüntetéséről rendelkező, 1954. július 24-én megjelent kormányrendelet további problémákat okozott az ortodox egyháznak. Több görög katolikus úgy értelmezte ugyanis, hogy megnyílt a lehetőség a római katolikus egyházhoz való csatlakozásra. Az első kérelmek októberben jelentek meg, tömegesen azonban 1954 karácsonya után, amikor az Eperjesi és Kassai kerület harminc településéről kérelmezték az átvételt.⁴⁴

1954 szeptemberében Kelet-Szlovákiába látogatott az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, dr. J. Havelka, valamint a Szlovák Egyházügyi Hivatal elnöke, K. Fajnor. Azokat az ortodoxok által lakott falvakat látogatták meg, amelyekben a konszolidáció szempontjából nem minősült kielégítőnek a helyzet.⁴⁵ Egyre inkább világossá vált, hogy a *P akció* nem járt sikerrel Kelet-Szlovákiában. Ezt az SZKP KB első titkára, K. Bacilek is elismerte, aki a Szovjetunió pozsonyi főkonzuljával, V. D. Kariakinnal folytatott beszélgetésben nemcsak a görög katolikusok tömeges áttérésének tempóját, hanem tartalmát is hibának minősítette.⁴⁶

Másrészt a kelet-szlovákiai ortodoxia nagy sikereként könyvelték el, hogy 1954. október 2-án M. Kellyt olműtzi–brünni püspökké választották, aki a Kliment nevet vette fel.⁴⁷ Hasonlóan nagy publicitást kapott, hogy I. I. Kuchtint az eperjesi szeminárium spirituálisává és a Hittudományi Kar docensévé választották. Ugyan orosz nemzetiségű volt, Ján néven mégis žateci püspökké és a prágai eparchia helynökévé vált. 1954. október 24-én szentelték fel Prágában.⁴⁸

A szlovákiai ortodox egyház háború utáni történetének harmadik szakasza az eperjesi eparchia püspöki posztján bekövetkezett változással kezdődött. Alexij püspök Szovjetunióból való visszatérését követően 1955. október 20-án Dorotej (D. Filip) viszonylag fiatalon, 42 évesen lett püspök. Neki sikerült bizonyos mértékig stabilizálni az ortodox egyházat, valamint a kelet-szlovákiai egyházi viszonyokat. Az ortodox egyház ugyan továbbra is a régió egyik prioritásának számított, ám problémáit immár sem az állami, sem a pártszervek nem kezelték olyan sürgősséggel és határozottsággal, mint a korábbi években.

Az ortodox egyház más egyházakkal szembeni kivételezett helyzete, valamint a kormányzati körök iránta tanúsított kiemelt figyelmé bizonyos fokú ellenségeskedést, intoleranciát gerjesztett a felekezetek között, deformálta a települések vagyoni és erkölcsi viszonyait, valamint az egyházpolitikát. Különösen nyilvánvaló különbséggel viszonyultak az állami szervek az ortodox, illetve a római katolikus egyház akcióihoz, vallási ünnepeihez. Az ortodox egyház által szervezett rendezvények a vallási viszonyok konszolidációjának minősültek, így a rendszer ezeket nemhogy tolerálta, de egyenesen támogatta. Éppen ezért a hívek részvételét pozitívan értékelték és kedvező visszhangja volt a papság széleskörű bevonásának is.

A biztonsági szervek jelentéseikben például pozitívan értékelték a mintegy 900 hívó, több lelkész, továbbá a püspök részvételét az 1957. június 9-én a Mezőlaborci (Medzilaborce) járásban található Laborcréven (Krásny Brod), illetve Nagycsertészen megrendezett búcsúkon.⁴⁹ Hasonló volt a kicsengése a jelentésnek, amely szerint Dorotej püspök június

44 PEŠEK, J.–BARNOVSKÝ, M.: Pod kuratelou moci: Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953–1970. Bratislava, Veda, 1999, 52–53. p.

45 SNA, f. SÚC, lelt. sz. 76, kart. 105, irat sz. 7883/1954 O/2.

46 MURAŠKO, G. P.: Osudy gréckokatolíckej cirkvi, 134. p.

47 Veľká cirkevná slávnosť v Olomouci. In: *Hlas pravoslávia*, 3. évf. 1954. 8. sz. 141–145. p.

48 Cirkevná slávnosť v Prahe: Chirotonia biskupa-vikára žateckého, preosvieteného Jána. In: *Hlas pravoslávia*, 3. évf. 1954. 9. sz. 161–163. p.

49 SNA, f. PŠk-prez., lelt. sz. 1150, kart. 314. Situačná správa okresného cirkevného tajomníka v Medzilaborciach za mesiac jún 1957 z 2. júla 1957 predložená Odboru pre veci cirkevné Rady KNV v Prešove, 1–2. p.

végén részt vett a kisszebeni (Sabinov) templom védőszentjének ünnepén. Az Eperjesi Kerületi Nemzeti Bizottság egyházügyi osztálya pedig egészen nyíltan kritizálta az eparchiai tanács, illetve több pap passzivitását, amit a római katolikus egyház használt fel befolyásának kiterjesztésére.

Másfelől az ortodox egyház több év elteltével sem tudott minden volt görög katolikust bevonni az aktív egyházi életbe. Voltak olyan hívek is, akik egyáltalán nem fogadták el az ortodoxiát, sőt néhány településen egyenesen akadályozták az ortodox istentiszteleteket és szertartásokat. Esetenként fizikailag is bántalmazták az ortodox papokat, például Bányapatakán (Banské, Varannói járás, okr. Vranov), Mátén (Matysová, Ólublói járás) és Tölgyeshegyen (Zubné, Homonnai járás, okr. Humenné).⁵⁰ Az Eperjesi járásban is megmutatkozott a konszolidáció hiánya, amikor a hívek nem akarták, hogy 1957 szeptemberében a búcsúra Dorotej püspök is Lubócra (Lubovec) látogasson. Hasonló gyanú miatt halasztották el Dancák újmiséis felszentelését is Vargonyban (Varhaňovce).⁵¹

Lényegesen bonyolultabb volt a helyzet a Kassai járásban, ahol az ortodox egyház a szlovák falvakban volt erősebb. A formálisan egyesült papok a kerületi egyházügyi titkár jelentése szerint ragaszkodtak a katolicizmushoz. Nagy ellentétek elsősorban az egyesült, illetve az újmiséis papok között voltak. Néhány egyházközségben javult ugyan részben a helyzet, sok függött azonban a pap személyiségétől. A hívek az idősebb, volt görög katolikus papokat követelték, és nem voltak hajlandók elfogadni az új lelkipásztorokat, a teológiai kar, illetve a gyorsított tanfolyamok volt növendékeit.⁵²

Az egyház vezetése, de néhány lelkész is kereste a módot és a formát a bizalmatlanság megszüntetésére, a volt görög katolikusok ortodox tanítás és liturgia számára történő megnyerésére. Az ortodox lelkészek 1957. szeptember 10-én Laborcréven megtartott járási értekezletén született a kezdeményezés, hogy az egyházkerületek bélyegzőiken és hivatalos irataikon használják az *Ortodox-katolikus Egyház* megnevezést, ami jobban megfelelne a volt egyesülteknek, az ún. ópravoszlávoknak pedig állítólag nem lenne kifogásuk ellene. J. Kokinčák a vitában azt is javasolta, hogy meg kellene fontolni az ortodox istentiszteletek lerövidítését. Elmondta, hogy a gyorsuló életritmus mellett a két óra túlzottan hosszú idő, ami sokakat elriaszt az istentiszteletek rendszeres látogatásától.⁵³

Egyfajta fordulópont volt a szlovákiai ortodox egyház történetében 1965, amikor már egyértelműen érzékelhetők voltak a politikai enyhülés és az állam polgáraival szemben alkalmazott enyhébb megtorló intézkedéseinek következményei. Formálisan az egyházpolitikában is teljes mértékig fennmaradt a politikai alárendeltség, ám a rendszernek már nem volt akkora tekintélye, hogy lehetetlenné tegye egyének vagy a lakosság kisebb csoportjai számára egyéni véleményük hangoztatását. Bizonyos mértékig az állam egyházakhoz fűződő viszonya is megengyhült, még az ortodoxia esetében is, amely már korábban is valamelyest eltérő helyzetben volt.

A hivatalos politikai struktúrák ugyanis megértették, hogy lényegében sok olyan problémáért felelősek, amelyeket az ortodox egyház már 15 éve igyekezett több-kevesebb si-

50 SNA, f. PŠk-prez., lelt. sz. 1150, kart. 314. Správa cirkevného odboru KNV Prešov z 9. júla 1957, 3–4. p.

51 SNA, f. PŠk-prez., lelt. sz. 1150, kart. 314. Situačná správa cirkevného oddelenia Rady ONV v Prešove za mesiac september 1957 z 2. októbra 1957, 3–4. p.

52 SNA, f. PŠk-prez., lelt. sz. 1150, kart. 314. Zpráva o cirkevnopolitickej situácii za III. štvrťrok 1957 v Košickom kraji z 18. októbra 1957.

53 SNA, f. PŠk-prez., lelt. sz. 1150, kart. 314. SNA, f. PŠk-prez., lelt. sz. 1150, kart. 314. Cirkevno-politická situačná správa za mesiac september 1957 cirkevného oddelenia Rady ONV v Medzilaborciach z 1. októbra 1957.

kerrel kezelni, és amelyek több értelemben is bonyolították társadalmon belüli helyzetét. A visszajára látszott fordulni, hogy a CSKP és az állami szervek a propaganda, a papi utánpótlás nevelése, a sajtó vagy az anyagiak terén bizonyos előnyökhöz juttatták az ortodoxiát, illetve hogy kiemelt figyelmet fordítottak rá és politikai támogatásban részesítették. Ezt figyelembe véve az ortodox egyház ügyeibe való állami beavatkozás gyengülése, azaz az egyházpolitika alanyainak bizonyos egyenjogúsodása valamelyest növelte az ortodox egyház önállóságát és függetlenségét a köztársaságban.

Mindazonáltal nem téveszthetjük szem elől a tényt, hogy az adott rendszeren vagy tágabb társadalmi környezetben belüli bármely liberalizáció vagy nagyobb szabadság törvényszerűen mindig azoknak az erőknek kedvez, amelyek a rendszert vagy struktúráit meg kívánják változtatni, nem pedig azoknak, akik változtatás nélkül vagy legfeljebb kisebb finomításokkal, de fenn akarják tartani. Éppen ez történt az ortodoxia esetében is.

Az ortodox hívek személyiségi jogainak és szabadságának, valamint az egyházi hierarchia függetlenségének növekedésével egyenes arányban nőtt azoknak a nyomása, akik el akarták hagyni az egyházat, akik azt belülről sosem fogadták el és csak politikai szükségyszerűségnek tekintették. Ehhez még vegyük hozzá a külső erőket, azaz a volt egyesült egyház azon szerzeteseit, papjait és laikusait is, akik nem léptek be az ortodox egyházba, valamint a római katolikus püspökséget és a külföldi katolikus intézményeket és szervezeteket – nos ezen erők együttes hatására a szlovákiai ortodoxia szükségyszerűen meggyengült, majd a következő években nagy veszteségeket szenvedett el.

Mindkét felvázolt tendencia szinte jelképszerűen jelentkezett 1965-ben. Ez év február 26-án az eparchiai gyűlés az Eperjesi Ortodox Eparchia püspökévé választotta Mikuláš Kocvart (*1927), aki a Nikolaj nevet vette fel és hosszú évekre az ortodoxia jelképévé vált Szlovákiában. A korábbi püspököktől eltérően szlovákiai származású volt, 1950 óta tevékenykedett Szlovákiában és megválasztása idején 38 esztendő volt. Bár az egyházak és vallási közösségek állami finanszírozásáról rendelkező 218/1949 Zb. számú törvény 7. paragrafusának 2. bekezdése alapján jelöltségét a csehszlovák kormány elnöksége hagyta jóvá, ez már csak formalitás volt.⁵⁴

Másrészt 1965 folyamán Kelet-Szlovákiában aláírásgyűjtő akciót szerveztek a hívek a görög katolikus egyház megújítása érdekében, ennek keretében 5000 aláírás gyűlt össze. Š. Lazor, volt redemptorista szerzetes, ezzel összefüggésben írásban fordult a Szlovák Nemzeti Tanácshoz és Č. Císář miniszternél is interveniálni készült. Annak a meggyőződésének adott hangot, hogy szükségzerű az egyesült egyház megújításán munkálkodni, mégpedig petíciókkal és a római katolikus és ortodox egyházak képviselőivel folytatott tárgyalások révén. Elgondolása szerint a hívőknek maguknak kellene dönteniük úgy egyházi hovatartozásukról, mint az adott hitvallású pap kirendeléséről.

Március végén Š. Lazor levelet írt az Eperjesi Ortodox Püspöki Hivatalnak, amelyben a két egyház megbékélésének szükségességét hangoztatta. A képviselőik tárgyalására tett javaslatot, ami elvezethetne a görög katolikus és ortodox egyházak uniójához, illetve békés együttéléséhez. Április 15-én az eperjesi eparchia főhelynökével tárgyalt a görög katolikus egyház esetleges visszaállításának lehetséges feltételeiről.⁵⁵ Š. Lazor elképzelései szerint ortodox eparchia csak Eperjesen lenne, míg a nagymihályi püspökség görög katolikus volna és V. Hopko igazgatná. Mindkét püspökség Dorotej prágai metropolita

⁵⁴ SNA, f. Poverenictvo SNR pre školstvo a kultúru, lelt. sz. 299, kart. 97.

⁵⁵ A MV SR, f. B 10, i. j. 86. Zpráva o cirkevopolit. situácii vo Vsl. kraji od 15. 3. do 23. 4. 1965 z 23. 4. 1965. 3–4. p.

irányítása alá tartozna. Az adott helyzetben azt tartotta ideális megoldásnak, ha az egyes települések hívei határozhatnának a plébánia jellegéről és az ortodox vagy görög katolikus pap kinevezéséről egyfajta népszavazás útján, amit az akkori rendszer deklaráltan népi jellegéből eredeztetett. Az ortodox egyházzal összességében korrekt módon és megbékélően nyilatkozott, határozottan kitartott azonban azon követelése mellett, hogy ne vegyék igénybe azon ortodox lelkészek szolgálatait, sőt ignorálják azokat, akik korábban az egyesült egyház soraiba tartoztak, ám aktívan közreműködtek annak likvidálásában. Akkoriiban elsősorban I. Kačurra, dr. J. Kizákra és P. Dudinskýra gondolt.

1966 elejétől egyházi körökben sokat vitatkoztak a II. Vatikáni Zsinat eredményeiről, melyekről azonban gyakran csak találgatások láttak napvilágot. Az ortodox egyházban nagy visszhangot keltett, hogy feloldotta a konstantinápolyi pátriárkára kimondott egyházi átkot, amellyel kezdetét vette az egyházszakadás. A pápa lépését az ortodox és római katolikus egyházak megállapodásaként értelmezték. Nem felelt meg ugyan a valóságnak, ám ez a fáma nemcsak a két felekezet kapcsolatát befolyásolta, de azokat a feszültségeket is enyhítette, amelyeket a formálisan egyesült görög katolikusok az ortodoxián belül keltettek. Ők viszont csalódottak voltak, amiért a zsinaton nem került szóba az egyesült egyház ügye.⁵⁶

A görög katolikus egyház visszaállításáért indított mozgalom tevékenységébe néhányszor sikerült beavatkozniuk az állambiztonsági szerveknek, ennek következtében is csökkent az állami szerveknek küldött kérvények száma. Annál nagyobb aktivitást mutatott ugyanakkor ezen a téren a külföld. Valamelyest bonyolította ugyan a helyzetet a nemzeti aspektus, ezért a görög katolikus egyház külföldi képviselői óhatatlanul is két csoportra oszlottak. A szlovák irányvonalat M. Lacko képviselte Rómában, valamint az Š. Roman nagyvállalkozó támogatását élvező Rusnák torontói püspök, Szlovákiában pedig elsősorban az örmezei (Strážske) J. Dubiak. Az ukrán vonalat a Rómában élő Jozsif Szlipij bíboros vezette, a szlovákiai V. Hopko, támogatói pedig a ruszin vagy ukrán nemzetiségű volt görög katolikus papok. Szlovákia területén az egyesült egyház visszaállításáért küzdő mozgalom egyik legaktívabb tagja 1967-ben a tóketerebesi (Třebišov) M. Durišin volt, aki amerikai és kanadai útja során M. Lackóval is kapcsolatba lépett.⁵⁷

A görög katolikus egyház megújulását célzó törekvéseket aggodalommal figyelték a legmagasabb pártkörökben is, ahol ellenezték a volt görög katolikusok és az ortodoxok egyesítését a római katolikus egyházzal. A másik oldal állítása szerint ilyen törekvés sosem létezett és nincsenek erre vonatkozó bizonyítékok sem. A prágai főegyházmegye adminisztrátora, F. Tomášek által 1968 elején kezdeményezett akcióban írásos kérvények születtek a lelkészek és hívek görög katolikus egyházba történő visszatérése érdekében, miközben célja nem az ortodoxia likvidálása, hanem a görög katolikus egyház megújítása volt és tiszteletben tartotta az önkéntesség elvét.⁵⁸

A görög katolikus egyház tevékenységét végül az 1968. június 13-án kiadott 70/1968 Zb. számú kormányrendelet engedélyezte. Az 1950-ben az ortodox egyházba betagozódott hívek számára lehetővé tették a visszatérést a görög katolikus egyházba, ám az ortodox egyház kötelékében is maradhattak. Az ezzel kapcsolatos problémák megoldására az egyes járási nemzeti bizottságok mellett ún. igazgatási bizottságokat hoztak létre, amelyek a hívek kérelmeit bírálták el, illetve az esetleges vitás ügyeket kezelték. 1968. október 1-ig az

56 A MV SR, f. U 012, i. j. 33. Informačná zpráva o bezpečnostnej situácii vo Východoslovenskom kraji zo 14. januára 1966, 4. p.

57 A MV SR, f. U 012, i. j. 153. Informatívna správa o poznatkoch z úseku gréckokatolíckej, pravoslávnej a rímskokatolíckej cirkvi vo Východoslovenskom kraji za posledné obdobie z 26. 2. 1970, 1. p.

58 HORKAJ, Š.–PRUŽINSKÝ, Š.: Pravoslávna cirkev, 180–182. p.

ortodox egyház akkori nyilvántartásaiban szereplő 245 egyházközség közül 169 település híveinek kérelmeit vizsgálták meg. E parókiák az ortodox parókiák 69%-át tették ki, és híveik vagy testületileg vagy többségükben tértek vissza a görög katolikus egyházba.

Így 169 görög katolikus parókia létesült, ezekben állami hozzájárulással 138 lelkész tevékenykedett. A fennmaradó parókiákat csak a szomszédos falvak adminisztrátorai kormányozták. Összesen 93 görög katolikus egyházközség jött létre az eperjesi, 76 pedig a nagy-mihályi eparchiában. Amennyiben az említett 169 település valamelyikén említésre méltó létszámú ortodox hívő maradt, úgy ott fennmaradt az ortodox lelkészi hivatal is. Ennek következtében összesen 20 településen volt egyszerre görög katolikus és ortodox parókia, ami a görög katolikus parókiák számának 11,8%-át jelentette. Tekintettel arra, hogy több ortodox egyházközség gyakorlatilag megszűnt, 53 ortodox pap jelentkezett lelkésznek a görög katolikus egyházba, közülük negyvenen azonnal megkapták az állami engedélyt, a többiek ügyét rövid időn belül kellett rendezni. A görög katolikus parókiákat átmenetileg a görög katolikus lelkészek kassai székhelyű Akcióbizottsága irányította dr. J. Murín vezetésével.

Annak ellenére, hogy az egyesült egyház megújulási folyamatát az állam irányította, Kelet-Szlovákiában sok probléma és ellentét merült fel, verbális, sőt testi támadásokra és egyéb túlkapásokra került sor, amiket az államigazgatás hiányosságai, illetve a két egyház, képviselőik és híveik hozzáállása okozott. Az egyik fő ok abban keresendő, hogy nagyon sokáig halogatták a görög katolikus egyház engedélyezését, holott képviselőinek ezt már lényegesen korábban megígérték. A sajtó felemlegette a görög katolikusokkal szemben elkövetett igazságtalanságokat, hozzájárulva ezzel elégedetlenségük fokozódásához. Az egyesült egyház védelmezőjének szerepében lépett fel a római katolikus egyház is, amelynek társadalmi befolyása ebben az időben erősödött.

A jelenségben szerepe volt a görög katolikus papok egyfajta türelmetlenségének is, akik híveiket a templomok átvételére buzdították, így 63 településen erőszakkal, még a kormány döntése előtt vették át a templomokat. A görög katolikus egyház akcióbizottságai a falvakban leváltották a kurátorokat és kántorokat, rokoni kapcsolatokkal átszótt, egymással versengő csoportok jöttek létre. További harcok folytak a papokért, mert az egyesült egyházba visszatérő ortodox papokat nemritkán helyezték át máshová, amivel a hívek gyakran nem értettek egyet. Néhányan még az ortodoxiához is visszatértek, ha szeretett papjukat nem fogadta el a görög katolikus egyház. Többek ellenszenvét is kiváltotta, hogy néhány pap elrendelte a keresztelők és esketések megismétlését, ha azokat korábban ortodox pap végezte. Más hívek pedig a lelkipásztori tevékenységet 18 évig nem gyakorló, idősebb görög katolikus papok rugalmatlansága miatt voltak elégedetlenek.

Ugyanakkor a kelet-szlovákiai vallási ellentétek és incidensek kialakulásáért részben az ortodox egyházat is felelősség terhelte. A hívek döntésének befolyásolása érdekében olyan fámákat terjesztett, hogy a görög katolikus egyházat betiltották, illetve hogy a római katolikus egyház olvasztja majd magába. Az ortodox papok több esetben próbálták megteveszteni a híveket, amikor egyházukat *ortodox–görög katolikus egyháznak* titulálták, a görög katolikus egyházat pedig az abszurd *keleti szertartású római katolikus egyház* névvel illették. Az egyesült egyház csehszlovákiai perspektíváját az is rontotta, hogy Hopko püspök nem kapta meg a kormány hozzájárulását a görög katolikus eparchia irányításához.

A helyzetet tovább bonyolította Csehszlovákia 1968-as megszállása, amelyet az egyesült egyház hívei olyan hamis hírek terjesztésére használtak fel, hogy a Varsói Szerződés csapatait az ortodox egyház hívta be és kollaborál a megszálló hatalommal. Minden bizonnyal az ortodoxia egyes képviselőinek azon kijelentéseiből indultak ki, hogy egyházuk védelmében a szovjet nagykövetséghez és a Szovjetunióhoz fordulnak. Az ortodox egyház hívei pedig a görög katolikus egyház engedélyezését minősítették az ellenforradalom mű-

vének, amit úgyis megszüntetnek. Más hírek szerint az egyesült egyház kérdése a Moszkvában megkötött megállapodás része, és október végén törvényi úton fogják megoldani. Ez egyértelműen pszichikai nyomásgyakorlás volt a hívekre annak érdekében, hogy ne vallják magukat a görög katolikus egyházhoz tartozónak.⁵⁹

A viszony békés rendezésének legfőbb akadálya abban keresendő, hogy a két egyház képviselői nem voltak képesek az ökumenizmus szellemében, egyezség vagy kompromisszum révén megoldani a problémát. Álláspontjaik egyoldalúak, gyakran önzőek voltak, és csak nagyon keservesen születtek kölcsönös engedmények. Nagyon gyakran vezetett vitához és erőszakhoz, ha az ortodox pap a görög katolikus egyházköztség megújítása után is a parókián maradt. Ennek ugyan gyakran objektív oka volt, vagyis a kivonuló lelkész nem kapott másik lakást, ám sok indulatot és ellentétet keltett. Jellemző példája a vallási ellentéteknek mindaz, ami 1968 szeptemberében Felsővízközben (Svidník) történt.⁶⁰

A görög katolikus egyház az 1950. április 27-i állapotnak megfelelően kérte épületei visszaadását azzal, hogy érvénytelenítsék a további vagyonátruházásokat. Végül azonban hozzájárult ahhoz, hogy a településeken a hívek aktuális (a probléma kezelésének idején érvényes) felekezeti hovatartozása alapján hozzanak létre görög katolikus parókiákat. Ezzel szemben az ortodox egyház ragaszkodott hozzá, hogy a kérdés megoldásakor az 1968. január elsejei helyzetből induljanak ki anélkül, hogy arról a hívek döntsenek. A teljesen ellentétes álláspontok gátolták a békés egymás mellettélést és a templomok közös használatát, amit az állam az egyetlen lehetséges megoldásnak tartott a két felekezethez tartozó lakossággal rendelkező települések esetében. Ez volt a fő oka az incidenseknek is, amelyek az alábbi településeken történtek: Alsószalánk (Slovinky), Céke (Cejkov), Felsővízköz, Sztropkó (Stropkov), Tarcafő (Torysky), Bártfa (Bardejov), Kisszeben, Hardicsa (Zemplínske Hradište), Lócse (Levoča). Villongások azonban meglepő módon ott is előfordultak, ahol mindkét felekezethez volt temploma, mint például Mezőlaborcon, Laborcréven vagy Felsőodorban (Vyšný Orlik).

A Szlovák Szocialista Köztársaság kormányának a CSSZK 1968. június 13-án kiadott, a görög katolikus egyház működését engedélyező, 205. sz. Kormányhatározatának végrehajtásáról szóló, 1969. március 14-én kelt 62. sz. Határozata próbált ellenőrizhető helyzetet teremteni, és igyekezett szabályozni a vallási problémák megoldását. A kulturális miniszter feladatául szabta, hogy oldja meg a görög katolikus egyház megyéspüspöki jogokkal rendelkező, ideiglenes ordináriusának kérdését, és vonja be őt az ellentétek megoldását célzó, az ökumenizmus, türelem és tolerancia jegyében megkötendő egyházközi megállapodás mielőbbi létrehozásába. A továbbiakban a 70/1968 Zb. számú kormányrendelet és végrehajtási utasításai akadályozásának minősült, ha a felek nem voltak hajlandóak megállapodni a templom közös használatáról vagy nem tartották be az ilyen megállapodásokat, és ennek büntetési tétele egészen a közszolgálat ellátáshoz szükséges állami hozzájárulás megvonásáig terjedt.

A Kassai Kerületi Nemzeti Bizottság elnökét bízták meg az igazgatási bizottságok munkájának intenzívebbé tételével és a létrehozott és meghagyott egyházközségek kötelező érvényű szisztematizálásának jóváhagyásával. A járási szervekkel együttműködve elemeznie kellett a helyzetet és egységes eljárásmodokat kellett kidolgoznia, adminisztratív úton szankcionálnia kellett a kormányrendeletek be nem tartását és biztosítania kellett, hogy a vallási kérdések megoldása ne kapcsolódjon össze a nemzetiségi kérdéssel. A belügy-

59 A MV SR, f. U O12, i. j. 153. Správa o cirkevno-politickej situácii na úseku pravoslávnej a gréckokatolíckej cirkvi z 15. októbra 1968, 1–5. p.

60 A MV SR, f. U O12, i. j. 153. Náboženské rozpory medzi veriacimi vo Svidníku – správa z 23. 9. 1968.

miniszter felelt az incidensek kivizsgálásáért és a személy- és vagyonvédelem biztosításáért azokon a helyeken, ahol még fennálltak az egyházak közötti ellentétek.⁶¹

Az ortodox és görög katolikus egyházak tagjai közötti ellentétek és viták azonban még intenzívebben folytatódtak 1969-ben. Gyakran torkollottak a közrend megzavarásába, a személyiségi és lakáshoz fűződő jogok megsértésébe, sőt testi sértésekbe is. 1968–1969 között, egészen 1970. június 1-ig a kelet-szlovákiai vallási ellentétekkel összefüggésben összesen 46 bűncselekményt követtek el és 179 személy ellen indítottak büntetőeljárást.⁶² 1968. január 1. és 1970. június 1. között a problémával összefüggésben 66 szabálysértést, 58 vétséget és 3 kihágást is elkövettek, melyekben összesen 188 személy vett részt.⁶³ A nyomozószervek megállapították, hogy a feszültségek és a törvények vagy a társadalmi együttélés szabályai megsértésének hátterében elsősorban vagyoni viszonyok álltak, vagyis hogy az ellenségeskedő felek nem tudtak kompromisszumos megoldásra jutni a templomok vagy parókiák tulajdonjogáról. Természetesen itt azokról a településekről van szó, ahol csak egy templom volt, viszont mind a görög katolikus, mind pedig az ortodox egyháznak éltek hívei. Ha az igazgatási bizottság révén meg is állapodtak, azt általában sem a hívek, sem a lelkészek nem tartották be. A helyi funkcionáriusok nem egyszer szintén belekeveredtek a vég nélküli vitákba, amivel tovább élezték a helyzetet. Nyilván szerepet játszott az is, hogy az 1950-es év emlékei a görög katolikus híveket egyfajta revánsra ösztönözték.⁶⁴

A következő években az ún. konszolidáció során újra megváltozott a társadalmi-politikai klíma Szlovákiában, és meghatározta a hatalmi elit egyházpolitikai döntéseit is. A görög katolikus egyház a „tűrt” intézmények között találta magát és vezetői, illetve hívei között is bizonytalanság uralkodott. A Kassai Főesperességben 1974-ben az a vélemény terjedt a lelkészek körében, hogy a görög katolikus egyház végül mégis egybeolvad az ortodoxiával. Erre a következtetésre híveik valamivel magasabb korstruktúrája is okot adhatott. A Bártfai járásban a görög katolikus szülők gyakran küldték gyermekeiket római katolikus hittanra, mert attól félték, hogy idővel mégis egyesül a görög katolikus és az ortodox egyház, bár ezzel az alternatívával és perspektívával maguk nem értettek egyet.⁶⁵

Csehszlovákiában a múlt század hetvenes éveinek elejétől volt megfigyelhető a centralizmus és a szocialista rendszer szovjet modelljéhez való visszatérés, ám ezúttal ez egyáltalán nem vált az ortodox egyház hasznára. Úgy tűnt, főleg a hetvenes évek közepétől majd egy évtizeden át, hogy a kommunizmus – élén a Szovjetunióval – leküzdötte fennálló problémáit és hatalmának csúcspontjára jutott, ezért egyetlen egyház asszisztenciájára sem volt szüksége. A teljes szellemi szféra hivatalos szabályozása és szigorú ellenőrzése nem teremthetett kedvező feltételeket a keleti spiritualitás és miszticizmus számára, melyek az ortodox vallás és a bizánci liturgia jellemzői.

A rezsim minden egyházzal szemben frontot nyitott, és erőit taktikusan átirányította azokra a helyekre, amelyeket a legveszélyesebbeknek vagy legsebezhetőbbeknek ítélt. Így módon az ortodox egyház is defenzívába szorult, a vallási élet pedig krízisbe jutott – annak ellenére, hogy a finanszírozás, fenntartás, a kinevezések, jóváhagyások, a sajtó, a teológiai

61 A MV SR, f. U 11, i. j. 40. Odpis Uznesenia vlády SSR organizačného odboru ONV vo Svidníku, 1–5. p.

62 A MV SR, f. U 012, i. j. 153. Analýza vývoja cirkevno-politickej situácie vo Vsl. kraji z 1. júla 1970: Táblázat sz. 1: Prehľad tr. činov spáchaných v r. 1968 – 1970 – do 1. 6. 1970 v súvislosti s cirk. problematikou.

63 A MV SR, f. U 012, i. j. 153. Analýza vývoja cirkevno-politickej situácie vo Vsl. kraji z 1. júla 1970: Táblázat sz. 2: Prehľad spáchaných priestupkov, previnení a prečinov za obdobie 1968 – 1969 do 1. 6. 1970.

64 A MV SR, f. U 012, i. j. 427. Rozpory medzi grek.kat. a pravoslávnyimi veriacimi – správa z 26. marca 1969, 5. p.

65 AMV SR, f. U 012, i. j. 33. Operatívna správa v kraji za mesiac november a december 1974.

oktatás, a felszentelés és ünneplés bevett mechanizmusai továbbra is működtek. Ezért az ortodox egyház krízise ezekben az években is folytatódott, bár befolyásából, formális védettségéből és vagyonából is megtartott valamennyit. E kor azonban talán nagyobb veszteségeket okozott neki, mint a hatvanas évek végének vallási villongásai.

A szlovákiai ortodoxia fejlődésének utolsó, 1990 utáni szakaszát éppen ellenkezőleg értékelhetnénk. Annak ellenére is a megújulás időszaka ez, hogy jelentősen csökkent az ortodox egyház híveinek és templomainak száma, hogy az egyház újra a kritika és vádaskodások kereszttüzebe került és csak nagy erőfeszítések árán tudta megvédeni társadalmi presztízsét és szellemi tekintélyét. Azzal, hogy némely hibáit beismerte, elismerte a szerencsétlen pravoszlavizálás bizonyos fokú igazságtalanságát és kész volt megállapodni, belsőleg felszabadult, aktivizálódott és megerősödött, bár vagyoni és anyagi veszteségek érték.

Az 1989 novemberében lezajlott eseményeket követően az ortodox egyház már 1989. december 21-én levélben fordult a Szlovák Nemzeti Tanácshoz, amelyben az egyházi vagyon felosztásával foglalkozó vegyes bizottság felállítását javasolta. Az ügyben Dorotej, Prága és Csehszlovákia metropolitája V. Havel köztársasági elnöknel is interviált 1990 januárjában. A bizottságot a miniszterelnök megbízásából Ing. dr. J. Králik vezette, és munkájának eredményeként egy előzetes megállapodás jött létre arról, hogy a Szlovák Köztársaság kormányának védnöksége alatt ül tárgyalóasztalhoz a két egyház, ami 1990. március 23-án meg is történt. Megállapodás azonban nem született.

Nem ment át az ortodox egyház azon javaslata, hogy a vagyont az adott település híveinek jelenlegi összetétele alapján osszák fel. Ezután következett a Szlovák Nemzeti Tanács Elnökségének 211/1990 Zb. számú, 1990. május 29-i törvényerejű rendelete, amelynek értelmében a görög katolikus egyháznak vissza kellett szolgáltatni vagyonát, amelyet 1950. április 28-án birtokolt, azzal a kitételrel, hogy indokolt esetekben az ortodox egyház legáltalább részleges kárpótlásban részesül.

Az ortodox egyház adatai szerint ennek az lett a következménye, hogy a kilencvenes években az eperjesi eparchia 63, míg a nagymihályi eparchia 27 településén adta át a templomot, és további tíz településen előkészítették a hasonló vagyoni jogi változásokat. Másfelől ugyanez a forrás említi, hogy ezalatt az idő alatt 36 ortodox templom épült az eperjesi, 18 pedig a nagymihályi eparchiában.⁶⁶

1998-ig 122 templomot adtak át a görög katolikus egyháznak, ebből 96 az eperjesi, 26 pedig a nagymihályi eparchia területén volt. Az ortodox egyház ezzel egy időben elesett 39 egyházi épülettől is, ezek közül 28 az eperjesi eparchiában, 11 pedig a nagymihályi eparchiában állt.⁶⁷ Az ortodox egyház elveszítette addig használt ingatlanainak mintegy 80%-át, tekintet nélkül arra, hogy azokat hogyan szerezte.⁶⁸

Megújul és fejlődik az eperjesi Ortodox Teológiai Kar is, amely 1990 óta a P. J. Šafárik Egyetem, 1997 óta pedig az Eperjesi Egyetem része. Feladata nem csak a lelkészképzés, hanem az ortodox teológiát és társtudományait is tanulmányozza és kutatja. A cseh országrészek hasonló igényeit a kar olmtüzi kihelyezett részlege fedi le. Ezen kívül a prágai Károly Egyetem Huszita Karán létrejött az ortodox teológiai szekció, valamint a prágai eparchiai Cirill–Metód iskola, amely Mariánské Lázně-ben teológiai kurzusokat is tart.

66 HORKAJ, Š.–PRUŽINSKÝ, Š.: Pravoslávna cirkev, 187–191. p.

67 GERKA, M.: Pravoslávna cirkev, 25–27. p.

68 GERKA, M.: Pravoslávna cirkev na Slovensku – dejinný prehľad a súčasnosť. In: Pravoslávny kalendár. Prešov, Pravoslávna cirkev na Slovensku, 1998, 81. p.

A múltban és ma is jelentős az ortodox sajtó és kiadványok szerepe. Jelenleg a hívek cseh nyelven olvashatják a *Hlas pravoslavi* (A Pravoszlávia Hangja), Szlovákiában pedig az *Odkaz zv. Cyrila a Metoda* (Szt. Cirill és Metód Üzenete) című lapokat. Inkább tudományos jellegű a *Pravoslávny teologický zborník* (Pravoszláv Teológiai Szemle), amely 1965 óta jelenik meg. Elődjének, a *Православная мысль* (1955–1959), illetve a *Ročenka* (Évkönyv, 1960–1964) számít. Természetesen ortodox katekizmusok, imádságos könyvek, kalendáriumok, de ortodox teológiával és egyháztörténettel foglalkozó szakmai kiadványok is jelentek meg.

Az ortodox egyház fejlődését és szervezeti struktúráját is jelentősen befolyásolta a közvélemény kettéosztása. Ezért 1992. december 11–12-én Eperjesen, az egyház helyi gyűlésén az ortodox egyház egységének és autokefalitásának megőrzése érdekében csak nevének megváltoztatásáról döntöttek: azóta a *Cseh Országország és Szlovákia Pravoszláv Egyházának* nevezik. Az alkotmány módosítása értelmében azután a metropoliai tanács de facto két önálló szervre oszlott: a Cseh Országország Metropoliai Tanácsára prágai, illetve Szlovákia Metropoliai Tanácsára eperjesi székhellyel úgy, hogy mindig az eperjesi és egész Szlovákia püspöke képviseli majd a szlovákiai ortodox egyházat. Az autokefál egyház feje azonban a prágai érsek, a cseh országország és Szlovákia metropolitája, Dorotej maradt.

Az egyház egységét a közös gyűlés is biztosítja: a *Cseh Országország és Szlovákia Pravoszláv Egyházának Gyűlése*, amely a legfőbb hittani, alkotmányozó, igazgatási, valamint kánoni és bírói szerv. Tagja a metropolita, az érsek, a püspökök, a metropoliai és eparchiai tanácsok tagjai, valamint 6–6 küldött minden eparchiából, akiket az adott eparchiai gyűlés választ meg. A gyűlésen helyet kap még a teológiai fakultás, valamint az egyház kolostorainak, illetve szociális intézményeinek három képviselője is. A gyűlés elnöke a metropolita. Az alkotmány ezzel egyidejűleg szabályozza az egyházi élet azon részeit is, amelyek a szocializmus idején nem léteztek, vagy amelyeket nem lehetett fejleszteni. Elsősorban a kolostori életről, az egyházi iskolákról, egyházi intézmények létesítéséről, a szociális ellátásról és az ifjúság körében végzett munkáról van szó.⁶⁹

A vilémovi helyi gyűlés 1999. október 16-án hagyta jóvá a *Cseh Országország és Szlovákia Pravoszláv Egyházának Alkotmányát*, mely 4 fejezetből és 29 cikkelyből áll. Az alkotmány értelmében az egyház tagjainak a benne megkeresztelt, megbérmált vagy az egyházzal kánonilag egyesült személyek minősülnek.⁷⁰

Annak ellenére, hogy sok hívét és ingatlanvagyonának jelentős részét is elveszítette, az ortodox egyház igyekszik alkalmazkodni az új korhoz és igényeihez. Templomok épülnek, alakítja oktatási és szociális bázisát. Iskolát, kollégiumot, óvodát működtet és bekapcsolódik a jelenkor legégetőbb problémáinak kezelésébe, amilyen például a romák ügye vagy a munkanélküliség. *Pravoszláv Ifjúsági Testvériség* néven létrehozta ifjúsági szervezetét, illetve *Filantrópia* elnevezésű karitatív szervezetét, mely révén szociális szolgáltatásokat nyújt.⁷¹

Jelenleg az autokefál egyház feje Kryštof (Pulec) prágai érsek, a cseh országország és Szlovákia metropolitája, akit a 2006. május 2-án Vilémovban megrendezett rendkívüli helyi gyűlésen választottak meg. A szlovákiai ortodoxia egyházi ügyeit Ján (Holonič)

69 ALEŠ, P.: Pravoslávna cirkev u nás: Prehľad dejinnej cesty. Prešov, Metropolitná rada Pravoslávnej cirkvi na Slovensku, 1998, 72–80. p.

70 http://www.pravoslavie.sk/Ustava_pravoslavnej_cirkvi, 6. p.

71 GERKA, M.: Pravoslávna cirkev na Slovensku – dejinný prehľad a súčasnosť. In: Pravoslávny kalendár. Prešov, Pravoslávna cirkev na Slovensku, 1998, 81. p.

eperjesi és Szlovákia érseke kezeli, akit az eparchiai tanács 2006. március 11-én választott meg, illetve segítője, Tichon révkomáromi (Komárno) püspök. Ján püspök 1983. május 22. óta vezette a nagymihályi püspökséget. Az ő irányításával jött létre az ortodox Szt. Cirill és Metód Szakközépiskola és a Szt. Rastislav Óvoda Nagymihályban.⁷² Az ortodoxia így szellemi és kulturális életünk része.

⁷² Lásd GERKA, M.: Životné jubileum Vysokopreosvietenosti arcibiskupa. In: <http://www.info.orthodox.sk> a GERKA, M.: Najvyšší predstaviteľ Pravoslávnej cirkvi na Slovensku oslávi 70. narodeniny. In: Uo.